

Doç. Dr. Şeyda OZİL

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

ALMANCA ÖĞRETİMİNDE DİLBİLGİSİ

Almanca'nın yabancı dil olarak öğretilmesine başlanmasından bu yana çeşitli dönemlerde değişik yöntemler uygulanmış, bu yöntemler doğrultusunda da dilbilgisi çeşitli biçimlerde ele alınmıştır. Almanca'nın öğretiminde uzun yıllar egemenliğini sürdüren dilbilgisi-çeviri yöntemi özellikle dilbilgisi öğretimi üzerinde yoğunlaşan bir yöntemdir. Uygulamalarında geleneksel dilbilgisi çözümlemelerini benimseyen bu yöntemde dilbilgisine, dolayısıyla yabancı dilin kurallarının öğretilmesine, bunların doğru ve eksiksiz olarak kullanılmasına ağırlık verilir. Dilbilgisi temel alınarak hazırlanmış «Almanca Ders Kitabı», «Deutsche Sprachlehre für Ausländer» gibi Almanca ders kitaplarında seçilen konuları, metinleri, alıştırma biçimlerini öğretilen dilin dilbilgisi belirler¹.

1960'lı yıllarda Almanca öğretimi konuşsal-işitsel yöntemin etkisi altında kalır. Bu kez dilbilgisi-çeviri yönteminin tam karşıtı bir yol izlenerek dilbilgisine ders birimleri içinde hemen hemen hiç yer verilmez. Öğrencilere özellikle duyma/konuşma becerilerini kazandırmayı amaçlayan bu yöntemde dilbilgisi, yalnızca öğretilen dilsel kalıplarının hangi konulara özgü olduğunu gösterebilmek amacıyla ders kitaplarının son bölümlerinde toplu bir biçimde su-

* Bu yazı, 25 Mart 1987 tarihinde Marmara Üniversitesi'nin düzenlediği 1. Ulusal Eğitim Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

1 Uzun yıllar Almanca öğretiminde kullanılmış ve günümüzde de kullanılmakta olan «Deutsche Sprachlehre für Ausländer» dilbilgisi-çeviri yöntemi-ne uygun bir kitap olarak nitelenmekteyse de, örneğin çeviri alıştırmalarına hiç yer verilmemesi gibi yöntemin bazı ilkelerini gerçekleştirilmeyen yönler içerir. Ancak dilbilgisi bu yapıtta tümüyle belirleyici bir işlev üstlenir.

nulur. Dilbilgisi çözümlmelerini, yöntemin de ortaya çıkmasına neden olan yapısalıcı bir anlayışla ele kalan konuşsal-işitsel yöntem açısından «Deutsch als Fremdsprache» ve ülkemizde ortaöğretimde kullanılan «Wir lernen Deutsch» adlı Almanca ders kitapları örnek yapıtlardır. 1970'li yılların sonlarında konuşsal-işitsel yöntemin çoğu ilkelerini temel alan, ancak bu yöntemin bildirişim yetisini kazandıramaması gibi bazı eksik yönlerinin giderilmesini amaçlayan bildirişimsel-işlevsel anlayışın yabancı dil öğretimi alanına egemen olduğu görülür. Söz konusu anlayışla hazırlanmış günümüzde yaygın bir kullanım alanı bulan «Deutsch Aktiv», «Deutsch Konkret» ve ülkemizde liselerde kullanılan «Texte und Situationen» gibi Almanca ders kitaplarında, dilbilgisi yeniden ders birimlerinin bir parçasını oluşturur. Dilbilgisi-çeviri yöntemindeki gibi, konuları, metinlerin seçimini ya da başka bir deyişle bütünsel ilerlemeyi dilbilgisi yönlendirmez, yalnızca öğretilmesi amaçlanan bildirişim yetisinin hangi yapılarla gerçekleştirilebileceğini ortaya koyar. Dilbilgisi amaç değil, bildirişimi gerçekleştiren bir araçtır bu yaklaşımda.

Bildirişimsel - işlevsel yaklaşım öğrenciye çeşitli durumlarda karşılaşabileceği bildirişim gereksinimlerini nasıl giderebileceğini öğretmeyi amaçlar. Bu tür bir anlayışla hazırlanan kitaplarda, ders birimlerinin odak noktasını *konuşma yönelimleri* diğer bir deyişle *söz-eylemler* oluşturur. «Birine bir şey sorma», «nesneleri adlandırma», «karşı çıkma» gibi konuşma yönelimleri dilbilgisi konularını belirler. Bir ders biriminde ele alınan herhangi bir konuşma yöneliminin öğretilmesinde yararlanılan dilsel yapılar, bu yaklaşıma göre hazırlanan kitaplarda ders birimlerinin dilbilgisi bölümünde işlenir.

Bildirişimsel-işlevsel yaklaşımı benimseyen Almanca ders kitapları yazarları son yıllarda bu görüşlerini daha da geliştirerek ders birimlerinin çıkış noktası olarak söz-eylemleri değil de *anlaşma alanlarını* (*Verständigungsbereiche*) seçerler. Örneğin «Deutsch Aktiv Neu» ders kitabında, ders birimleri *anlaşma alanları*, *yönelimler*, *durumlar* olarak belirlenen üçlü bir ayırım üzerine kurulmuştur². Diller üstü genel kavramlar olarak nitelenebilecek anlaşma

2 Deutsch Aktiv Neu IA, Lehrerhandreichungen, Langenscheidt, 1988, s. 15.

alanları (ad, yaş, iş, dil gibi yönlerden) kişilerin belirlenmesi, zaman ve zaman ilişkileri, yer ve yer ilişkileri, ait olma gibi kavramlardır. Yönelimler bu genel kavramları dile getirirken baş vurulan söz-eylemlerdir. Durumlarsa kavramları ortaya koyan söz eylemlerin gerçekleştiği ortamları gösterir. Bu anlayışla hazırlanan Almanca öğretim kitaplarında dilbilgisi, anlaşma alanlarını gerçekleştiren konuşma yönelimlerini çeşitli durumlarda ortaya koyan dilsel araçlardır.

Kısaca yöntemlerini göstermeye çalıştığımız ders kitaplarının çoğunda dilbilgisi, yapısal dil incelemelerinin bir uzantısı olan bağimsal dilbilgisi çözümlenmelerinden yola çıkar. Özellikle 1970'li yıllarda Almancanın sözdizimine uygulanan bu dilbilgisi anlayışının Almanca'yı diğer dilbilgisi örneklerine oranla daha iyi betimlediği, hem anadil hem de yabancı dil öğretimine büyük katkıları bulunduğu görüşü savunulur.

Günümüzde artık Almancanın yabancı dil olarak öğretilmesinde öğretim amacı olarak bildirimsel-işlevsel yaklaşım benimsenmiş, bu yaklaşım içinde dilbilgisinin de vazgeçilmez bir öğe olduğu görüşü yaygınlık kazanmıştır³.

Almanca öğretimini daha iyi kılmak, daha başarılı olabilmek amacıyla çeşitli öğretim yöntemleri denenirken, dilbilgisi yönünden de aynı doğrultuda ilerlemelere varıldığı izlenir. Örneğin, pek çok dilbilimci, yöntemci ve dil öğreticisinin birleştikleri ortak yön, yabancı dil eğitiminde dilbilgisi örneğinin *öğretim dilbilgisi* adını verebileceğimiz dilbilgisi türü olduğudur. Öğretim dilbilgisinin amacı, yabancı dil edinme sürecini en iyi biçimde yönlendirebilmektir. Bu tür bir dilbilgisi oluşturulurken, bir yanda belli bir yabancı dili öğrenenlerin beraberlerinde getirdikleri alışkanlıkları, ana dilleri, bilgi donanımları gibi tüm ruhsal, toplumsal özelliklerinin incelenmesi⁴, öte yanda amaç dilin dilbilgisi konuları arasında önemli olanı önemsizden ayıracak ölçütlere varılması, belli bir bildirimi gerçekleştiren çeşitli dilbilgisi yapılarının saptanması, öğ-

3 H.Meese, Systematische Grammatikvermittlung und Spracharbeit, Berlin-München 1984, s. 28.

4 G. Zimmermann, Grammatik im Fremdsprachenunterricht, Frankfurt 1977, s. 29 ve dev.

rencilere amaç dilin dilbilgisi kurallarına kolaylıkla ulaşabilecekleri yöntemsel yolu gösterecek bir dilbilgisiyle çalışılması, anadille amaç dilin dilbilgisel yapıları arasındaki benzerlik ve ayrılıkların amaç dilin dilbilgisini yönlendirmesi gibi işlemler yerine getirilme-ldir⁵. Kısaca, öğretim dilbilgisi, yabancı bir dili öğrenenlerin, hem tüm özelliklerinin göz önünde bulundurulmasını, hem de öğretilen dilin dilbilgisinin istenilen amaçlara uygun olarak düzenlenmesini öngörür.

Doğal olarak, çeşitli dil öğretim yöntemleri dilbilgisini ele alış-larına göre, bilinçli ya da bilinçsiz girişimlerle kendilerine özgü dil-bilgisi anlayışlarını da oluşturma eğilimini göstermişler, öğretim dilbilgisini ortaya çıkarma yolunda olumlu adımlar atmışlardır. Ancak günümüzde Almancanın öğretiminde tümüyle öğretim dil-bilgisi olarak niteleyebileceğimiz bir örneğin varlığından söz et-mek güçtür⁶. Kullandıkları dilbilgisi türleri açısından ders kitap-larında geleneksel, yapısalcı eğilimli dilbilgisi yaklaşımları gibi bir dilin çözümleyici dilbilgisi anlayışlarından yararlanılmıştır çoğunlukla. Sözkonusu dilbilgisi türleri, çeşitli dilbilimsel temeller üzerinde bir dilin nasıl işlediğini gösteren, bu amaçla o dili çözüm-leyen dilbilgisi incelemeleridir; dili ele alış biçimlerinde de o dilin ya-bancı dil olarak öğretimine yardımcı olabilme gibi bir amaç gü-tmezler.

Ancak bildirimsel-işlevsel yaklaşım kuramcılarının ortaya at-tıkları yeni görüşler, bu anlayışa dayanan ders kitapları, öğretim dilbilgisi doğrultusundaki çalışmaların birer ürünüdür denilebilir. Örneğin belli yaş gruplarına ve belli uluslara özgü, bu grupların ilgileri, alışkanlıkları üzerine kurulan bildirimsel-işlevsel ders ki-taplarının sayısı gittikçe çoğalmaktadır. Bunun yanı sıra, daha önce de belirtildiği gibi, söz konusu yaklaşıma uygun olarak Al-manca öğretiminde bağımsal dilbilgisinden yola çıkılır. Çünkü bu dilbilgisi örneği, çözümleyici bir dilbilgisi türü olmaktan çok, hem üretici bir inceleme ortaya çıkarmak, hem de Almancanın yabancı dil olarak öğretimine katkıda bulunabilmek amacıyla Almancanın sözdizimine uygulanır⁷.

5 H. Meese, a.g.y., s. 29.

6 a.g.y., s. 28.

7 U. Engel, Syntax der deutschen Gegenwartssprache, Berlin 1982, s. 19.

Burada özellikle vurgulamak istediğimiz öğretim dilbilgisinden beklenen işlem, yabancı dili öğrenenlerin anadillerinin incelenmesi ve amaç dilin dilbilgisinin düzenlenişinde anadilin özelliklerinin göz önünde bulundurulmasıdır. Ya da şöyle diyebiliriz: Amaç dilin dilbilgisi konularının işlenişinde anadille, amaç dil arasında yapılacak karşılaştırmalı çalışmaların sonuçlarından yararlanılmalıdır. Ancak anadili Türkçe olanlara yapılan Almanca öğretiminde kullanılan kitaplara bakıldığında böyle bir amacın güdülmediği, dilbilgisi konusunda bu tür bir eğilimin benimsenmediği ortaya çıkar. Ülkemizde ortaöğretim ders kitaplarının hazırlanmasında da, temel adım olarak gördüğümüz karşılaştırmalı çalışmalar yapılmamış, kullanılan kitaplar Almanya ve diğer pek çok ülkede baş vurulan Almanca öğretim yöntemlerine ve dilbilgisi anlayışlarına göre hazırlanmıştır. Yetişkinlere yapılan Almanca öğretimindeyse yine diğer ülkelerde kullanılan genel kitaplarla çalışılmaktadır Türkiye'de de. Bunların yanı sıra Almanya'da yaşayan İtalyanlar, Yugoslavlar ve Türkler gibi yabancılara yönelik «Deutsch Hier», «Das Deutschbuch», yalnızca Türkler için kullanılması öngörülen «Deutsch für Türken», «Feridun» gibi kitaplar çeşitli ulusların ya da yalnızca Türklerin Almanca öğretimi üzerinde yoğunlaşırken, değişik ulusların geleneklerini, yaşayışlarını, ayrı diller konuşan uluslar arasındaki değişik kültür anlayışlarını konu edinirler. Ayrıca söz konusu kitapların bazılarında Almanca dilbilgisi yapıları sunulurken karşılığında Türkçelerine de yer verilerek iki dil arasındaki değişikliklerin vurgulanmasına çalışılır. Kuşkusuz, çeşitli ulusların değişik özelliklerini ve uluslar arasındaki değişik anlayışları temel alan bu girişimler, belli uluslardan gelen kişilere özgü Almanca eğitiminde olumlu adımlardır. Ancak, bu yapıtlarda ne diğer dillerin ne de Türkçenin dilbilgisi, Almanca dilbilgisinin sunulduğunda etkin bir görev yol gösterici bir işlev üstlenmez. Sözü edilen bütün bu Almanca ders kitapları, ister çeşitli dilleri konuşan belli uluslar, isterse yalnızca Türkler için hazırlanmış olsun, dilbilgisi konularının sıralanışı açısından öbür genel Almanca dil öğretim kitaplarına oranla değişik bir tutum izlemezler.

Söylediklerimizi somutlaştırmak amacıyla 'ait olma (Zugehörigkeit)' kavramını ele alalım, bu kavramı Almanca ve Türkçede dile getiren bazı dilbilgisi yapılarını inceleyelim :

- | | |
|------------------------------------|--------------------------|
| 1. Die Blumen sind für ihn. | Çiçekler onun için. |
| 2. Die Blumen gehören ihm. | Çiçekler onun (ona ait). |
| 3. Das sind seine Blumen. | Bunlar onun çiçekleri. |
| 4. Das sind die Blumen des Mannes. | Bunlar adamın çiçekleri. |

Örneklere bakıldığında ilk iki Almanca örnekle bunların Türkçe karşılıkları arasında son iki örneğe oranla daha büyük farklar bulunduğu görülür. Birinci örnekte 'ait olma' ilgeçli bir kullanımla ortaya konmakta, ikincisindeyse Almanca yönelme durumuyla gerçekleşmekte. Bunların Türkçe karşılıklarındaysa, birinci örnekte Almancaya oranla Türkçeye özgü bir ilgeçli dizim, ikincide Türkçe iyelik biçimi kullanılmaktadır.

Son iki Almanca örneğin birincisinde iyelik biçimini, ikincisindeyse Almancadaki tamlama biçimini görmekteyiz. Bu yapıların Türkçe karşılıklarında da aynı dilbilgisel biçimler bulunuyor. Son örnekler açısından Almanca ve Türkçe arasında sözdizimsel farklılıklar bulunsa da her iki dilde aynı dilbilgisel yapılara baş vurulur.

Almancayla Türkçe arasında değişiklikler bulunan yapılarla öğretime başlandığında, söz konusu dilbilgisi yapılarının üzerinde ayrıntılı bir biçimde uzun süre durulması gerekecektir. Ancak bundan sonra Türkçeye daha yakın yapılar ele alınacak ve daha kısa bir sürede yapılar öğrenciye sunulabilecektir. Türklere yapılacak Almanca öğretiminde dilbilgisi açısından ilerlemeyi belirleyebilmek için çok kısa olarak sunulan örneklerden yola çıkarak şöyle diyebiliriz: Anadili belli bir grup için yapılacak yabancı dil öğretiminde anlaşma alanlarının her iki dilde hangi dilbilgisi yapılarıyla gerçekleştiği ortaya çıkarılmalı, her iki dildeki benzer ve farklı yönler araştırılmalı, daha sonra da izlenecek yönleme varılmalıdır.

Nitekim, amaç dille anadil arasındaki karşılaştırmalı çalışmalar temel alınarak dilbilgisini biçimlendirme konusunda günümüzde iki ayrı görüşle karşılaşılır. Bunlardan biri, benzerliklerden yola çıkıldığında daha olumlu sonuçlara ulaşılabileceğini söylerken, öbürüyse değişik ve zor olanı öğretmenin daha büyük yararlar sağlayabileceğini, böylece anadildeki yapıların amaç dile olumsuz akta-

rımlarının önlenebileceğini savunur. Söz konusu eğilimlerden, Türklerin yaptıkları Almanca yanlışları incelenerek birinci ya da ikinci tutumla çalışılabilir, bunun da ötesinde sunulacak dilbilgisi konusunun özelliklerine göre her iki eğilimden de yararlanılabilir. Bu bağlamda vurgulamak istediğimiz yön, Almancanın öğretiminde Türkçenin özelliklerinin üzerinde durulmasının zorunlu olduğudur. Çünkü iki değişik dil ailesinin üyesi olan Almanca ve Türkçe gibi dillerin dilbilgisi konuları dilsel yapılar açısından büyük değişiklikler içerir.

Gerçi Almancayla Türkçeyi her yönüyle ele alan geniş kapsamlı karşılaştırmalı çalışmalar henüz yapılmamıştır. Ancak az sayıda da olsa, her iki dilin belli yönlerini konu edinen araştırmaların varlığından söz edebiliriz⁸. Türkler için hazırlanacak Almanca ders kitapları yönünden söz konusu incelemelere baş vurulabileceği gibi, ders kitabı yazarlarının her iki dile ilişkin bilgilerinden ve Almanca öğretmenlerinin deneyimlerinden de yararlanılabilir.

Sonuç olarak, dilbilgisinin çeşitli dil öğretim yöntemlerinde şu ya da bu biçimde belli bir yeri olduğu, günümüzde yeniden yabancı dil öğretiminin, vazgeçilmez bir parçası durumuna geldiğini söyleyebiliriz. Yabancı dil öğretimi kendine uygun olan 'öğretim dilbilgisi-sini' oluşturma yolunda da önemli adımlar atmaktadır. Çeşitli amaçlara, çeşitli uluslara özgü hazırlanan Almanca öğretim kitapları bu tutumun bir kanıtıdır. Ancak yalnızca Türklere yönelik, Türklerin tüm donanımlarını temel alan bir Almanca ders kitabının varlığından söz edebilmemiz olanaksızdır. Türklere uygun Almanca ders kitapları hazırlanırken, Türklerin çeşitli özellikleri incelenmeli, Almanca ve Türkçe dilbilgisi yapıları arasındaki benzerlikler ve değişiklikler ortaya çıkarılmalı, bu incelemelerin sonuçları temelinde yeni öğretim düzenine varılmalıdır.

8 1987 yılına kadar daha çok Almanya'da yayımlanan karşılaştırmalı çalışmalar kaynakçası için bkz. Deutsch lernen 3/87, s. 79 ve dev.; Deutsch lernen 4/87, s. 65 ve dev.

